

A mekényesi evangélikus gyülekezet története

1900-1949. években.

1900-1914.

A századforduló jelentős határkövet képezett a mekényesi evangélikus gyülekezet történetében is. 1900 augusztus 26-án, aránylag fiatalon, 45 éves korában elhunyt a gyülekezet lelkipásztora, Becht Henrik, akinek itteni működése 15 évre s 2 hónapra terjedt. Hivatalát, súlyos betegsége ellenére egészen az utolsó hónapokig ellátta. Az 1897. év áprilisában tartott püspökiátogatásra ő maga írta meg a gyülekezet történetét is, úgyhogy ez a történet az övének folytatását képezi.

Az általa pontosan vezetett számadások egy jó módra szert tett gyülekezet képét mutatják, melyből nem hiányzott az egyházi célokra sem az áldozatkészség. Ugyanezen időben mutatkoznak azonban azok a nehéz kérdések is, melyek nemcsak ő alatta, hanem még utódja alatt is sok tanácskozással, sőt viszálymal edtek okot a gyülekezetben, míg végre sikerült a vitás kérdéseket megoldani. Ilyen vitás kérdések voltak a lelkész és tanító joga a temetőfűhöz, az alavult adókules megváltoztatása. Ugyanekkor folytak már a tanácskozással roszkodó paplak újjáépítéséről. A vasárnap megünneplésével kapcsolatban is bajok lehettek, mert a presbitérium 1898-ban határozatot hoz, mely szerint vasárnap és ünnepnapon minden köznapi munka tilos s a rendelet megszegőire 2-5 Ft. bírságot ró ki.

Becht Henrik lelkész elhunytával megpróbálták egyesek még választás előtt dillőre vinni az adókules megváltoztatásának kérdését, minthogy azonban ez a választást bizonytalan időre elodázta volna s az egyébként is viharosnak ígérkező választás előtt a gyülekezet békéjét még jobban felkeverte volna, úgy határoztak, hogy az adókules megváltoztatását ugyan egyhangúlag szükségesnek tartják, de a gyakorlati keresztülvitel felletti tanácskozásokat majd az új lelkész vezetése alatt kezdik meg.

1901 október 31-én foglalta át a gyülekezet új lelkésze hivatalát Haffner Vilmos személyében. Haffner Vilmos törzskönyvi adatai a következők: 1866 június 11-én született Hidason régi lelkési családból. Középiszkolást Bonyhádon és Sopronban végezte, a teológiát Sopronban és Hallében. Sopronban 1888. szeptember 30-án szentelte fel Karay Sándor püspök. Segédlelkész 1888 október 1.-től 1890. március 16-ig volt Felsőménán. Rendeslelkész Magyarbolyon 1890 március 17-től 1901 október 31-ig, amikor Mekenyesre távozott. Itt működött 1916. április 11-én történt elhunytáig.

Az új lelkész helyzete nem volt könnyű. Bár személtveleg nem volt érdekelve a lelkészválasztást megelőző pártoskodásokban, mégis nagy tapintatot követelt nemcsak az ellentétek kiegyenlítése, hanem az elődje idejéből megoldatlanul maradt vitás kérdések megoldása is.

Ezek közül először a temetőfű használatának joga került először döntésre. Ez a kérdés akkor került fel először, mikor az egyházközség 1898-ban kibővítette régi temetőjét. Az akkori bíró a lelkész és tanító tudta nélkül a községházán gyűlést hívott össze s úgy határoztak, hogy a temetőfű használatának jogát megvonják a lelkésztől és tanítótól s az új temető vételárának törlesztésére fordítják. Becht lelkész alatt a kérdés azszal a meggyezésessel végződött, hogy a régi temető továbbra is a lelkész és kántortanító használatában marad, az új temetőrészt csak azonban az egyház maga hasznosítja. A lelkészváltózással kapcsolatban újból megpróbálták a régi gyakorlat megváltoztatását s megtagadták a kántortanítónak, majd a red következő évben az új lelkésznek is az őket megillető rész kiszolgáltatását. Minthogy békés megoldás nem volt lehetséges, 1903-ban az egyházmegyei törvényezék mondta ki a döntő szót s a régi temető használatának jogát Becht lelkész sírjáig a mindenkori lelkésznek s kántortanítónak ítélte oda. Az akadékoskodók még ekkor sem akartak belenyugodni a döntésbe s az egyházmegye végrehajtás útján volt kénytelen érvényt szerezni a bírósi döntésnek. Az 1904. évi számadások számolnak be ez ügy ilyen szomorú végéről, mely szerint csak az egyházmegye által elrendelt végrehajtásra fizette meg a gyülekezet a hátralékos 2 évi fűpénzt s az eljárás során felmerült elég tetemes költségeket.

Ugyanezen időben folytak a tanácskozások az elavult adókules ügyében is. A gyakorlat szerint u.i. a felosztott gazda és kisházastelkek összes terheát azok viselték, akik a házat s azt erdő és legelőjogot vették, vagy örökölték, míg a többi birtokparcellák tehermentesen száltak át az új tulajdonosra. A magukat sértve érzettek évről évre tiltakoztak s kerestek orvoslást a legkülönbözőbb helyeken, de nem sok eredménnyel, mert az adókules megváltoztatása elsősorban a gyűlekezet joga lett volna, de a felülről jövő felhívások hajótörést szenvedtek azoknak makacsságán, akik az új adókules bevezetésével hátrányosabb helyzetbe kerültek volna. Végül az ún. renitensek ügyvédhez fordultak, az írártárban megtalálható panaszlevelükben magát a presbitériumot is megvádolták, hogy akiknek kötelességük lenne új igazságosabb adókules kidolgozása, önzésből húzzák-halaszszák egy megfelelő javaslat megtételét. Így került ez az ügy is az egyházmegyei törvényszék elé, míg végre mégis győzött a jobb belátás s a presbitérium indítványára 1906-ban a közgyűlés egy olyan javaslatot fogadott el, mely a felosztott birtokokra eső összes terheket elosztotta a főbb birtoktestek értéke arányában s az új tulajdonosokat u.azon év szeptemberétől kötelezte már az új adókules szerinti adózásra is.

Ugyanezen időben folytak a tanácskozások az új paplak építéséről is s ugyanaz a gyűlekezet, mely az előbbi kérdésekben olyan merev s látszólag csak a személyes érdeket néző álláspontot foglalt el, itt egészen más képet mutat. Nemcsak megtartja új lelkesedésnek adott szavát, mellyel a választás előtt új paplak építését megígérte, elveti azokat az indítványokat, melyek költségmegtakarítás céljából akarnak a tervezetben változtatásokat eszközölni, hanem egyúttal az is elhatározza, hogy a 15.500 K.-át kitevő építési költségeket egyszeri kivetéssel fedezi, az egyesekre bízva, hogy a rájuk eső magas összeget jószágeladásból, vagy kölcsön felvételével kívánják-e törleszteni. Így épült fel az akkori kívánalmaknak mindenben megfelelő új paplak jó anyagból, jó munkával 1903-1904-ben.

Az áldozat készség nem szűnt meg a paplak építésével kapcsolatos nagy terhek kiegyenlítése után sem. 1907-ben a templom karzatát tartó idomtalan köcszlopokat karesu vas oszlopokkal cserélték fel 860 K.

költséggel, ugyanazon évben a templomhoz vezető falépcsők helyett 1276 K.

költséggel tartós, kényelmes lépcsőket rakattak le, így az 1907. évben 2554 K. rendkívüli kivetés volt szükséges. Ugyanezen évben határozták azt is el, hogy a temetőfűből a gyűlekezetet illető rész jóvedelmét nem fordítják a folyó kiadások fedezésére, hanem a temetőben nyugvó lelkeszek

s tanítók sírjainak gondozására fordítja a maradékot pedig orgona-alap létesítésére tökéssíti, ugyanekkor tervbevették új iskolá és tanítólakások építését is s 1163 K. előleget fizettek a hercegi uradalomnak előlegül arra a telkekre, melyre az új iskolát szándékoztak felépíteni.

1908-ban elhatározták az orgona alap rendszer s gyarapítását, hogy a reformáció jubileumi évére az orgona minden nagyobb megerősítés nélkül beszerezhető legyen, 1909-1910-ben az Angster céggel elkészítették a költségvetést egy minden tekintetben megfelelő orgonáról s a tervezetért 4280 K. költségnek az 1913. évi számadás szerint a világháború előestéjén már közel a fele együtt is volt 1730 K. / évenkénti adományokból, amely összeg, sajnos, a bekövetkezett infláció miatt teljesen veszendőbe ment.

Ugyancsak 1910-ben a tornyot fektette a gyűlekezet, a négylat pedig 4 aranvazott díszes bronz gyertyatartót vett az oltárra, ezt 1911-ben hasonló kivitelű díszes feszülettel egészítették ki. 1912-ben szereztek a meglévő díszes urvacsorai edényeket, oltára tartót, kelyhet és tányért. 1913-ban a tervbevett de elmaradt püspöklátogatásra 4600 K. költséggel a templomot kívül, belül rendbehoztatták, melyet azonban nem kivetésből fedeztek, hanem olyan módon, hogy a nagy egyházi terheket viselő egyházközségnek megítélt adóalapú államségélyt nem fordították az egyesek egyházi terheinek csökkentésére, hanem évenként félretették arra a célra, hogy az ilyen súlyosabb kiadások rendkívüli kivetés nélkül is fedezhetőek legyenek. 1914-ben, a világháború kezdőévében szereztek be a templomot díszítő fali gyertyatartókat.

Hogy ez az áldozatkésztség mit jelentett, akkor tudjuk igazán értékelni, ha megemlékezünk arról, hogy ugyanezen években épült fel az új iskola is, melyhez, mint említettük, a telket a rajta lévő erdőszlakkal és uradalmi korcsmával együtt az Esterházy hercegségtől vették 3000 F kedvezményes áron, megígérve ezen felül kb. 1000 K. értékű fuvarnak teljesítését

vállalták az új szédeszék építésénél. A vételárát 1907-1909. években rendkívüli kivetéből fedezték. Az új iskola 1911-12. években épült 38.100 K-t kitévő költséggel, melyből 3000 K. megtérült, midőn az 1913ban önkéntes jégzsemet kapott község a régi épületet megvette községévé és jégzsemetek előjára K. b. 10.000 K. fedezetet nyert különböző épületanyagok eladásából, 20.000 K-t pedig

az egyházközségtől vett fel az egyházközség 5 évi törlesztésre 5% kamattal, amely kölcsönnek utolsó részletét a bekövetkezett háborús infláció következtében az itthon lévő asszonyok is nagyobb nehézség nélkül le tudták törleszteni. Hogy az áldozatkészség ekkor sem hiányzott, eléggé mutatja az a közgyűlési jegyzőkönyv, mely szerint kis híján az iskolaépítésnél is az az indítvány győzött, mely a költsék felvételét ellentétbe a mint a paplak építésénél, most is egyszeri kivetést javasolt, melynél kiki maga gondoskodott volna arról, hogy hogyan szerezzék meg a szükséges fedezetet.

Az iskolával kapcsolatban megemlítjük, hogy 1909 június 1-én nyugalmába vonult az egyházközség öreg tanítója, Mühl János, aki 35 évig viselte hivatalát. Mint szigorú, de eredményes munkáju tanító él még ma is az öregebbek emlékeztében. Helyébe 1909 szeptember 9-én Becht Henrik volt bikali tanítót választotta meg a gyülekezet kántortanítójává s világháború kezdete is az ő idejébe esett.

A segédtanítói, majd később önkéntes másodtanítói álláscon a század elején Schärer Mihályt találjuk itt, /1899-1900./ utána Bedök Pál /1901./ Vértess Aladár /1902-1904./, Vukán Kálmán /1904-1906./, majd Veil Henrik /1906-1909./ követték egymást. Az utóbbi alatt történt a II. tanítói állás javadalmazásának teljes elkülönítése a kántortanítói javadalmazástól. Veil Henrik lemondása után Schiller /Barkai/ Gottfried Adolfot választotta meg 1909-ben a gyülekezet s az ő működése is belenyúlik az első világháború idejébe.

Haffner Vilmos lelkész világháború előtti működésének idejéből egyháztársadalmi téren kifejtett sok oldalu munkájáról is tanuszkodnak a találhatók feljegyzések. Mint elődje, ő is hiányosnak találta a vasárnap megőrzését s kifordíthatónak az ifjúság viselkedését Isten házában. Szabályrendeletet dolgozott ki erre vonatkozólag s ezt a közgyűlés 1908 júl. 8-án egyhangúlag elfogadta. Az ifjúság további irányítása céljából 1902-ben ifjúsági egyesületet alapított, célul tűzve ki az alapszabályokban „az evangéliumi élet hitnek, egyháziasságnak ébresztését”, a hasznos ismeretekben való gyarapodás mellett. A felnőttek irányítását és nevelését előzta az 1903-ban alakult olvasóköri, valamint ugyanezen célból vállalta ő maga 1909-ben a női olvasó kör szervezését és vezetését is. Nagyon áldásos munkát fejtett ki az 1910-ben újraszervezett nőgyűlés is, melynek működéséről s áldozatkész szeretetéről Isten háza iránt ma is számos adomány tanusodik a templomban.

Igy váltakoztak fény és árny az egyházközség új évszázadot kezdő első másfél évtizedének történetében, mely a világháborút megelőző időről szól.

3. Az első világháború kora 1914-1918.

Az első világháború kitörését s az azsal kapcsolatos diktálások mozgósításait 1914 június 16-án, vasárnap délután dobozó tudatta a községgel, ami már azért is rémületet keltett, mert addig dobozó még sohasem savart meg az ünnepi csendben. Haffner lelkész bucsuzóra a templomba gyűjtötte össze a gyülekezetet, intve buzdította őket Isten igazjával. Utána a fegyverbeosztásuk szerint illetékes csapatok felkészítésére a falut, hogy kísérték az asszonyok közül a bevonulókat s midőn egy részük a közelbe városokban várakozott heteken át végleges beosztására, elismiszerit vittek utánuk. Bevonult a gyülekezet másodtanítója is, akit csak többszöri próbálkozás után sikerült felmentetni /1915 április elején/, hogy az iskola zavartalan munkája biztosítható legyen.

Az itthonlávók igyekeztek a bevonult férjek, apák s testvérek munkáját pótolni. A lelkész igyekezett tanácsal, biztatással mellettük állni.

Elkezdték a napenkénti esti áhítatok tartását, melyeket a munkában megfáradtak szorgalmasan látogattak, hogy ne csak testük, hanem lelkük számára is megnyugvást találjanak. Hamarosan megjött az első hír gyászról. Krähling Jakab/53. ház./ 1914 szeptember 7-én szüresinnél hősi halált halt 24 éves korában, fiatal örvényt s egy kis árva hagyott hátra. Ugyanabban az évben még ötven követők. Megkezdődtek a hősi halottak felett tartott gyászisten-tiszteletek, melyeknél a jeltelen sírban nyugvók emlékére a templomban koszorút helyeztek el.

Már a község első jegyzőjének, Bind Henriknek idejöttével megszűnt a lelkésznek úgy szólván egyedüli irányító s tanácsadó szerepe. Haffner lelkész ezután is igyekezett szorosan vett lelkései teendői mellett hadiszegekben részesülők, örvények és árva ügyeinek intézésében az új jegyzőnek segítségére lenni, míg ő maga is súlyos betegségbe nem esett s hosszu, kínos szenvedés után árva nem hagyta nagyvázau családját, kis gyermekeit s gyülekezetét.

Am 1916. április 26-án tartott közgyűlésen jegyzőkönyvében a következő méltatást találjuk róla: „Már fél évtizedes működésével nemcsak kiváló szónoki, hű lelkipásztori, fáradhatatlan és szelíd, türelmes egyházker-mányzati tevékenységével a gyülekezet történetébe mélyen véste be nevét.”

Ugyanezen év aug. 13-án a gyülekezet közgyűlése úgy határo-zott, hogy a lelkészválasztást a háborúra való tekintettel elhalasztja s az örvényi felől letöltéssel helyettes lelkészt kér. Így küldte ki Gyurcsa Fe-rene plébános úr helyetteslelkései megbízással Buki Jenő volt somgyádöröcs-kei h. lelkészt, aki 1916 december 19-én foglalta el helyét.

Közben még egy fájdalmas veszteség érte a gyülekezetet. 1916 szeptember 17-én el kellett búcsuzniuk a kisebb harangjukról. Alig lehetett fájdalmasabb látványt elképzelni, mint mikor a két harangot ledobták a torony-ból, úgyhogy még a kölépések is megsérültek. Október 5-én vitték el a haran-gokat, melyekért 161 ill. 80 kg. súly után kg-ként 4 K-jával 964 K. térítést kaptak.

Az új lelkész személyi adatai a következők: B u k i J e n ő 1889 október 26-án született Kismályán, Vas megyében. Középiskoláit Pápán és Sopronban végezte, a teológiát szintén Sopronban. 1912-ben Várpalotán a avatták lelkéssé s utána Erlangenben és Lipcsében töltött egy évet. Mint segédlelkész Pápán, majd rövid ideig mint h. lelkész Lajoskomáromban működött. Az 1914/15. tanévben Felsőörsön a beteg gimn. vallástanárt helyettesítette, majd Somgyádöröcskére került mint h. lelkész, innen Makányosra, ahol 1915 április 7-én választotta rendes lelkészévé a gyülekezet.

Az új lelkész, aki az iskolában szerzett német nyelvtudását háttérzettségbe, majd a kétnyelvű lajoskomáromi s tiszta német döröcskei m-községénél tökéletesítette, még mindig nyelvi nehézségekkel küzdve igyeke-zett mindenben folytatni elődje munkáját. Rendbehozta az elődje alatt hiá-nyosan elkészült számadásokat, új rendszert s alá vette a felcsontott tálkak ügyét. Lelkései teendői mellett társadalmi téren is az őt mindenben hűsége - sen támogató két tanítóval s az evangélikus vallásu, mindenben népe javát kereső jegyzővel együtt lelket próbált önteni azokba, akik a váz közösen felül hosszúra nyúlt háborúra mindinkább belefáradtak már. Folytatódott a hősi halottakról való megemlékezések s szaporodtak a koszorúk a templom-ban.

1917 július 1-én Nagybecskerek, melynek fiatal tanítója a harc-téren eltűnt s lelkész-tanítót kapott helyettesül Ráth György személyében, kimondotta az anyasulást s Makányosra el is bocsátotta.

Közben a súlyos körülmények között mégis igyekeztünk méltó módon megünnepeelni a reformáció 400 éves jubileumát. Természetesen, anyagi-ány miatt ez sem lehetett a rég tervezett új orgona megrendeléséről, sőt még a régi orgona nagyobb sípjaitól is meg kellett válni. Mindössze a még meglévő toronyóra emlékestet az 1917. évre, melyet Flaschits József bérbe adományából szerezett be a gyülekezet, sajátjából pótolva az árhoz még hiány-zó 420 K-t. Az óra május 20-án lett beállítva. Ára összesen 1420 K. volt.

Ugyanezen évben megtesztelték még a gyülekezet az előkészüle-teket a lelkései állás betöltésére s 1918 február 16-án helyetteslelkészt rendes lelkésszé választja meg. 1918-ban nagyobbítja meg betölti teendőjét is, úgyhogy más ingatlant ad eszébe a volt tulajdonosoknak. Közben az orosz front összeomlik, akik a gyülekezetből ott voltak, hazajönnek, de csak rövid pihenőre, hogy azután ismét eleszkadva családjuktól még veszélyesebb helyen, az orosz fronton kocká

az orosz fronton kockázataikkal szétliket. Mindenki sóvárogva várta már a békét. A béke helyett jött az összeomlás. Összeomlott a front. Magyarok hirtelen a háttérbe szorultak, akik azt hitték, ha mi letesszük a fegyvert, mások sem bántanak bennünk, kiadnak a jelszót, nem akarok katonát látni. Nyitva maradt a határ, egyenként, szinte bujva szaligáltak hazáig a katonák.

1919 október 31-én megalakult a Károlyi kormány, majd 1919 március 21-én a tanácskormány vette át a hatalmat, hogy új alapokon, új módszerekkel próbáljon a romokon új világot építeni.

A forgalomtól távolasodó, hegyektől körülvett község nem sokat látott a körülötte végbenemő nagy változásból. 1919 április 13-án megjött ugyan a rendelet az egyház és állam szétválasztásáról, de a tanítók vállalták, ha kell ingyen is, a kátori teendőket, az iskola, egy újabb rendelkezés szerint a végleges átvételig addigi vezetése alatt maradt. A munkástanács megalakult. Ennek küldöttjei megjelentek egy alkalommal a lelkésznél, hogy a hivány egyes pontjainak megváltoztatásáról tárgyaljanak, de hangoztatták, hogy a lelkész számára ezután is biztosítani akarják a hivatalához méltó megélhetést s megelégedtek azzal a felelettel, hogy a megváltozott viszonyok között valószínűleg úgy is sor kerül a gyülekezetnek önkéntes adózás alapján való újraszervezésére s ha erre vonatkozólag megjön az utasítás, akkor lesz alkalom a kérdések megtárgyalására is.

Társadalmi tekintetben sem voltak a községben olyan nagyok az ellentétek, mint sok más helyen. Hiszen a szegények is jórészt a telkes és kisházas családok leszármazói voltak s a régi szokás alapján nem láttak igazságtalanságot abban, hogy a leggazdagabb fiú maradt nemcsak a ház, hanem legnagyobb részben a birtok is, s ez a többi testvéreket sokszor elég kis ösztönzettel kárhoztatta tehetsége szerint, hogy azok más uton biztosítsák megélhetésüket.

Ebbe az időbe nyúlik azonban vissza annak a propagandának mind erősebbé válása, mely a hazai németiséget a magyarsággal s egyúttal hazájával is szembeállítva saját külön céljaira igyekezett felhasználni. Ez a propaganda, mely a német népművelődési egyesületben a népművelést csak másokat félrevezető céllal tűzte ki, akkor vált mindig veszedelemesebbé, amikor a vezetést Dleyer kezéből Brandisch Rudolf vette át. A tanácskormánynak a nemzetiségek jogára vonatkozó nyilatkozatai, Jászi Oszkár terve, mely svájc mintájára szövetséges köztársasággá gondolta az országot átszervezni, hogy a nemzetiségeket megtarthassák, ürügyet adtak azoknak, akik azzal a céllal akarták az addig még hazájához hű németiséget is egy csoportba tömöríteni, hogy ezt idegen célokra használják fel.

A lelkész, ki már németországi tanulmányai alatt sajnosan tapasztalta, hogy a magyarságnak nincs gyűlölködőbb megalkalmazója és ellenfele, mint az az erdélyi szászok, melynek minden joga megvolt s szinte államot képezett az államban, látva a veszedelemet, mit jelent az, ha az itteni németiség is ennek a rétegnek irányítása alá kerül, 1919 december 30-án a jászóval s tanítókkal egyetértve a nemzeti tanácsot és iskolaszéket a községüzemre együttes gyűlésre hívta össze. Az egybegyűlteket egyhangú helyeslés mellett javasolta, hogy ha a német anyanyelvűk kívánják is az iskolában és közigazgatásban nyelvük nagyobb mérvű érvényesülését, ez, különösen az iskolában semmi esetre se történjék a magyar nyelv rovására, melyre lakosukra szűkebbik van. Elfogadták azt a javaslatot is, hogy a tárgyban esatlakozásra szólítsák fel a környező német községeket valóságkülönbség nélkül. A lelkész külön felhívást mellékel a szomszédos lelkészekhez a hazájához hű németiség megszervezése ügyében, nehogy a döntéstől eszenek azoknak, akik ellenkező irányba igyekeznek fordítani őket.

A felhívásra nem sok válasz jött. Talán hiányzott az ember is, aki a szervezést vállalni merne volna. Így nem maradt más hátra, minthogy neki külön a maga örhélyén próbálja a kívülről jövő propagandát ellensúlyozni. Az események rohantak tovább. A tanácsköztársaság megszűntével 1919 november 25-én a békekongresszus legfelsőbb tanácsa elismerte a Fridrich kormány lemondásával megalakult Huszár Károly főle koncentrációs kormányt s ezzel megkezdődhattak a békétárgyalások.

3. Két világháború között. 1918-1939.

Németországban a gyűlöleteinkben a kezdetekben is aktív propaganda ellenőrzése volt a fő nehézség, mely a lakosság és gyűlölködő közötti viszonyt megváltoztatni, a németeket saját vezetői irányítás alól minél jobban kivonni és egyedül saját céljai szolgálatába állítani igyekezett.

A propaganda újságokban, kiküldött szónokok által, akik hol titokban tárgyaltak, hol nyilván keresők fel a gyűlölködőket, napról napra erősebbé vált s ott is éreztette hatását, ahol eredetileg nem találkoztak megértéssel. Az elkövetkezett Horthy korának, bár célul tűzte ki a hazájához hű németeknek megtartását s exponenseinek ilyen irányítást adott, a gyakorlatban egyáltalán nem tudta ezt az álláspontját következetesen érvényesíteni. Egyik rendelet a másik után jött az iskola nyelvére vonatkozólag is s minden újabb rendelet csak növelte a zavart. A levante egyesületek, vármegyei népművelési egyesületek, dalos versenyek útján igyekezett a németeket hazájához való hűségben megtartani, de emellett nagyon sokszor tehetetlen volt a Volkbund propagandájával szemben, úgyhogy először hallottuk a németek részéről azt a vádat: ha a kormány látta, mire vezet minden, miért nem tiltotta meg, engedte félrevezetni, csúszni a világosan nem látszó, hiányos népet, mely úgy került mindig jobban haláljukba, hogy maga sem vette észre. Mindenesetre, az a kormány részéről sem csak az akaratlan miatt, hanem minél jobban erősödött a kapcsolat országunk és Németország között, minél több segítséget voltunk kénytelenek elfogadni életünkünkben a németek támogatás gyűlöletén és rövidlátáson alapuló, 1920 június 4-én aláírt trianoni béke szerződésnek reparációk érdekében, annál jobban kihasználta a német kormány szorult helyzetünket saját céljai megvalósítására.

Közeinkben már a kezdet kezdetén próbáltuk népszerűsíteni a helyi mozgatókat a mozgalmak valódi céljaira és veszedelemre. Felhasználtuk a kormány által nyújtott összes lehetőségeket úgy az ifjúságnak, mint a felnőtteknek helyes irányítására. 1923-ban újra szerveztük az Olvasókört s abban a tanítókkal, egy s közben a jegyzőkkel együtt is, tőlük át hetenként előadásokat tartottunk, megfelelő olvasmányokhoz juttattuk a tagokat. 1925-ben vállaltam a Levante egyesület megalakítását, annak elnökségét, részt vettem állandóan munkájában, amiért a járó díjakat nem egy elismerésben részesültem. Ugyanakkor a dalárdát s az

különösen Heide Sebestyén tanító által ért el nagy eredményeket, melynek jelei még most is megvannak. A vármegye által rendezett első dalosversenyen Kecskemélyn 1933 május 14-én az összes dalárda elől elvitte a vándordíjat. 1934 június 3-án Harkányban második díjat nyert. 1938 április 18-án, amikor a magyar dal éneklése a Volkbund színpadon már bűnné számított s érte gény s üldöztetés járt, nagy elismerést nyert a budapesti studio-ban az egész ország nyilvánosság előtt énekelte, az egy dalával. A dalárda közreműködésével a vármegyei népművelési egyesület előadásának közreműködésével gyönyörű kultúrásokat tartottunk idehaza is. Felismerték között az ifjúsági körök kereszt munkája. Iskolánk munkáját egyházi, világi felülvizsgálók mindig a legnagyobb elismeréssel méltatták, mégis megtörtént a következő jellemző eset: Egy alkalommal felkértek a Volkbund egyik budapesti vezetője s megkérdeztem, mi a céljuk itt nálunk, mi az, amivel nincsenek megelégedve; azt felelte: ilyen helyen mint Harkányban, tulajdonképpen nincs is nagyobb szükség az iskolák munkájára, hiszen az iskola munkájával is legnagyobb mértékben meg vannak elégedve, mert a gyermekek nemetül épűv tudnak, mint magyarul, ezért nem is kívánnak semmi változtatást. Alig múlt pár nap s midőn tanítóimmal egyházi megvevő gyűlésen voltunk, este egy Budapestről jött pár soros, magyar nyelvű, sokak számára érthetetlen szövegű nyomtatott kérvényt közzétettek, melyben a tiszta német nyelvű tanítási rendszer mellett gyűjtöttek aláírásokat. Míg a községet összehívták, megkezdtek, tudják-e mielőlt volt az, egyhangúlag az eddigi oktatási rendszer mellett nyilatkoztak. Míg a határozatot számos aláírással felküldtem magának Bleyernek, megírtam, hogy az előző felküldött kérvény nem fejezi ki a község igazi véleményét s számos hamis aláírás van rajta, mert iskolás gyermekeket fogtak el az utcán s azokkal íratják alá, Bleyer visszaküldte a kérvényt, de azonnal a megjelöléssel, hogy a kérvény ügyesen fontos, mert Rákóczi Bethlen miniszterelnökökkel, hogy a

meggyeszték már arra vonatkozólag, hogy a német származású közösségekben a nép megfordozása nélkül is bevezetik a pusztai német tanítást s a meggyezés csak azért nem lett végrehajtva, mert közben megbukott a Bethlen-kormány.

Ami nem sikerült még 1933-ban, azt kiderőszakolták később. A mindig nehezebbé váló körülmények között is igyekeztünk az építő munkát folytatni, ahol csak arra alkalom és lehetőség nyílt.

Kiemelkedő események voltak ebből az időből: Kapi Béla püspök urunk látogatása 1927. május 26-án, melyre készülve a gyülekezet szorgoskodott volna azt a régi óhaját, mely már az első világháború előtt felmerült, megvalósítani, hogy 1785-ből származó orgonáját, melynek a háborús rekvirálások óta most már a fő sípjai is hiányoztak, újjal cserélje fel. 1927 február 6-án elhatározták a megrendelést s kivételt szavaztak már a költségvetésükre, de az angol orgonagyár a megrendelést munkatorlóds miatt csak később tudta teljesíteni, így a június 6-án megérkezett orgonát a gyülekezet június 13-i búnbánati napján avatta fel Schölli Lajos főesperes, mely alkalmat közös lelkész és tanítóértékesítéssel, valamint nagyszülei ünnepeltünk meg. Az orgona 76 millió koronába, azaz 6.080 pengőbe került, melyet rövid időn belül három részletben fizetett meg a gyülekezet. Mint meggyezésre méltót, megemlítjük, hogy a majdnem 150 éves, de még mindig használható régi orgonát a bethlendi református gyülekezet vette meg 120 pengőért s az Angster cég által kijavíttatva bizonyosan még ma is használja.

1935 május 10-11-én ünnepelte a község fennállásának 200. és a gyülekezet a templom építésének 150 éves jubileumát. Az ünnepséget megkezdte a közös egyházi évet ünnepi éveknek jelentettük ki. Probára bevezettük a liturgikus istentiszteletet. 1934 karácsonyára kinyomattuk a későbbi idők lelkészre és a községre azt a tartalmat, melyet annak idején a lelkész írt meg s helyezett el az épülő templom tornyának gombjába. Ezt kiemeltük az iskolagyermkek között karácsonyi ajándékkul s megkértük a gyülekezetet, hogy a lelkész írtát az első nap, azaz a liturgia, az istentisztelettel kezdődött. Utána ünnepély volt az emlékművel megjelölt forrásnál, hol az öszi évek óta ott álló emlékmű először megpihentek. Belülről a helybéli s a környező falvak dalárdái tartottak hangversenyt az iskola udvarán. Este vallásos est, másnap gyülekezeti nap volt a környékből s az innen származó lelkészek közreműködésével. Feladhatatlan volt az ünnep mindenki számára, csak a Viksbund egyes vezetői kifogásolták utólag, hogy nem volt az ünnep rendezésére s bizonyosan az ünnep jelölésének az meghatározására is. 1939 végén az újból betölt temetőhöz 878 m. földet szánt a község, mivel a régi temető használatba vételével nem lett volna lehetőség a koporéknak alátöltéssel való elhelyezése, amely az új temetőhöz szorosan kapcsolódik. A gyülekezet most is ragaszkodik. 1939 május 2-án ünnepeltük, utána olyan napot, mely alkalommal tyúktojás nagy mennyiségűt, utána olyan napot, hogy az alacsonyabb fokú házaknál ablakon folyt be a víz.

Ebben az időszakban a következő fontosabb bevezetések voltak a már említett új orgonán kívül: 1922-ben a sóroni Seltenhofer féle harangöntő cégtől egy 152 kg. és egy 80 kg. súlyú harangot szertünk be s a háborúba vitték helyett 153.120 K-ért, melyek november 19-1 templom-szertésével emlékműnapunkon avattunk fel.

A nőszület 1922-ben 2 kórházgyógytornátartókkal is ellátott nagy lépmával gyarapította a templomi felszerelést.

1925-ben a gyülekezet a Bettelmann pusztai parcellázásával nagy adóssághoz bonyolódott gyülekezet a második világháború után is nagy a terület javadatában. Ezenben a következő évben lemondott, mint a szántó volt s így nem jelentett volt.

1926-ban a lelkész lakóházát, ajtóit javíttattuk, 2 kályhát szereltünk be s az összes tetőket javíttattuk.

1927-ben kaptuk adományként a meglévő keresztelőkutat, ugyan-azon évben festettük a lelkész s tanító lakások szobáit.

1928-ban a nőszület segítségével mezőkövesdi matyó kézimunka eltar s szőszéktartó készletet szereltünk be. Ugyanezen évben a villanyt is bevezettük a gyülekezet a lelkész és tanítólakásokba, valamint az iskolába.

1929-ben a nőszület az ^{oltár} elő 510 K. értékben szép porzsasszonyokat vett.

1930-ban a dalárda az Angster cégtől új harmoniumot vett, bár a Bettelmann puszta parcellázásából és a villany bevezetéséből származó terhekhez az 1929-ben megépült országút is súlyos költségeket jelentett a község lakossága számára.

1931 júniusában a konfirmandusok hozzátartozóinak adományai-ból piros bársony oltárterítőt készítettünk.

1934-ben a tornyot festettük 200 F költséggel, s javítottuk.

1935-ben a villanyvilágítást a templomba is bevezettük. Ugyen-ezen jubileumi évben a templomot kívülről rendbehoztuk s az összes épületek tetőzetét átcserepezettük. Festettük az oltárt s a padok elejét. Az iskola számára bibliákat vettünk, hogy az iskolások, mint azt később püspöki rendelet még gyülekezetekre is elrendelt, az iskolai kis gyülekezet istenigéjének olvasásával kezdhesék napi munkájukat.

1937-ben a vihar a templom melletti régi fenyőfákat kidöntötte, helyettük újakat ültettünk.

Ugyanezen évből származnak a templomban a régi nagy téglakockák helyett elhelyezett díszesebb cémentlapok.

Ezekkel mutatta meg a gyülekezet áldozatkészségét s templó-mához való ragaszkodását a Volksbundpropaganda zavaró körülményei között is, amikor az ellentétek már annyira élesekké váltak, hogy a dalárdának emlékeztető rádiószereplése után a tagoknak annyi gúnyban, szóbeli és levélszerű támadásban volt része, hogy ez felhasználva vezetőjének Debrecenbe távozását, olyan sok dicsőséges szereplése után beszüntette működését.

Az egyházközség iskolájánál 1926 szeptember 1-ével az ugyanazon év május 26-án püspök úr által igazgatói címmel kitüntetett kántortanító nyugalomba ment.

Becht Henrik érdemes igazgatótanítót 1926 október 24-én Reidl Sebestyén követte, akit eredményes itteni működésre hírére a debreceni evangélikus egyház hívott meg s 1938 szeptember 1-én távozott innen.

Az utána megválasztott Weizel Henrik pár napos működése után úgy nyilatkozott, hogy az állást nem fogadja el s távozása után Lázár József helyettes tanítót küldte ide kérésünkre az alesperes. Az újból kiírt tanítóválasztáson 1939 január 25-én Miller Henrik felsőnáni tanítót választotta meg a gyülekezet kántortanítójává, aki 1939 február 2-án foglalta el itteni állását.

4. A második világháború kora.

1939 szeptember 1-ét, midőn a német hadsereg megindult a Lengyel határon át, szoktuk a második világháború kezdtének tekinteni.

Lengyelországnak lehengerlése, az egymásután következő világháborúk érthető módon nemcsak a németek önérzetét, hanem a propagandisták merészségét is. Ujságaikban már nyíltan merték hirdetni az olyan tanításokat, hogy ahol egy német találos megyeti a lábát, az a föld már Németország, mert meghódították a munka jogán. Ilyen alapon titokban térképeket terjesztettek, melyek szerint Báldunántul bekebelezve a közbeeső magyar lakta telepítéseket közvetlen kapcsolatba kerülne Németországgal. Kitartottak a Schwabische Türkei névvel, sőt mások már egész Dunántúlnak Németország részének kiáltottak. Ugyanakkor a német propaganda terjesztette, hogy ha az államhoz csatlakozásról szót foglaltak. Olyan híreket is terjesztettek, hogy ha Szerbiában véget ér a világháború, a visszjövő csapatok Magyarországot veszik sorra. Fenyegették azokat, akik még ellenállottak, hogy itt az utolsó terminus már, hogy csatlakozzanak. Kormány bizonyosan tudott mindezekről, de egyrészt a hivatalos körök bizonyosan megtagadták ezekkel a fellelőtlen elemektől származó tevékenységgel a közösséget, másrészt annál jobban megkötyve érezte a kezét a nyílt fellépésre, minél inkább látták, hogy a Millerand-féle reménykeltés, Rithermere-féle propaganda, amerikai biztatások mind üres ígéretek maradtak, ellenben a német segítség visszhozta 1938 novemberében a Felvidéket, 1939 áprilisában a Kárpátalját, 1940 augusztusában a Székelyföldet. Ezek teszik érthetővé, hogy megengedte az SS csapatok számára a sorozásfelőrször önkéntes alapon, majd midőn ez nem akart menni, erőszakkal is. Hányan jöttek hozzánk tanácsért, vagy fordultak volt tiszt-

jeikhez, hogy inkább jelentkeznek magyar katonának, még ha a frontra kell is azonnal menniök, minthogy a halálfejes SS ruhát vegyék magukra. A tény az volt, hogy a hazai németiséget a kormány kényszerűségből teljesen ki-szolgáltatta.

Itt helyben az volt a helyzet, hogy az itteni vezetők nem érzékeltek ellenséges érzülettel sem az egyházzal, sem a lakósszal szemben. Mégis felsőbb parancsra nem egyszer az ifjúságot elvonták a templomtól s a felnőtteket is istentisztelet idején foglalkoztatták. Az iskolában ugyan csak felőlről jött utasításra jobb meggyőződésük ellenére keresztülvitték, hogy teljesen német legyen a tanítási nyelv, s korosan vett egyházi ügyekben ugyan csak felsőbb utasítás szerint felvonultak szavazni. Kérvényközi becsülgésekben ekkor is sokan voltak még, akik látták ennek a helyzetnek súlyos következményeit, de mind kevesebben látták, akik nyíltan is szembe mertek szállni az áramlattal. Ekkor is megtartták mindent annak megvilágítására, hogy akik a Volkbundnak adják oda magukat, vak eszöközőkké válnak s akár egyé a németisé, akár nem, mindenképpen rosszul járnak: szövetség esetén ott has-

nálják majd fel őket, ahova birodalmi német nem akar elmenni, azért igérgetnek nekik földet Ukrajnában s másutt, veszteség esetén pedig mindent elveztenek. Sajnos ezavunknak mind kevesebb ereje volt. Addig oszlogatták az olvasókör társulatát, míg végül 1940 augusztusában kénytelen volt működését a társak kikapcsolása miatt beállítani. Ertővább tartotta meg magát az ifjúság s a németeltérések miatt még közben verskedésekre is sor került.

A háborús eseményekkel kapcsolatban megemlítjük, hogy a Károlyfalja megyei lakosságban közfelfutásból is többen résztvettek, de teljes mértékben visszatértek. Erdély megszállásában Miller Henrik kántortanítóval együtt szintén többen részt vettek 1940-ben s utjuk feledhetetlen diadalmenet volt a lakosság örömfelhangja között.

1941-ben Jugoszlávia háborúba sodródásával mi is a hadszíntér közelébe kerültünk. Láttuk felállni elvonulni a nehéz bombákat, nagy-benteken, huszárok harangszó nélkül süllyedtek népünk a templomba. A déli vidék visszavonulása Miller Henrik tanítóval együtt többen a bevonultak közül forgattak életveszélyben, de veszteség ekkor sem volt.

1942-ben az orosz orosz hadsereg volt már. Városainkban bombák robbantak s a szomszédos Mucsfar is találtak arajt bombát. A távoli oroszfronton harcoló flainkat karácsonykor levélben kerestük fel.

Az 1943. évre esik a súlyos visszavonulás az orosz fronton. Közösségünkben 9-en nem adtak hírt magukról. A többi. István Károlyfalja kántortanítóval együtt ismeretlenül hazatért.

Az 1944. évi hősök a legutolsó háborús megpróbáltatásokat. Istentiszteleteinket folytonos riadók zavarták. Tohorzás, kényszerorosz s ritkított meg a lakosságot, úgyhogy a végén alig volt férfi idehaza.

Junius 16-án egy üldözött angol gép több bombát dobott le házfunkban, melyek azonban nem találtak rá. Junius 18-án utacsorával egybekötött istentiszteleten becsúztattuk a bevonulókat. December 1-én vonult át közösségünkön a front. A lakosság pincébe menekült. Három ház sérült meg, több orosz és német katona esett a harcok áldozatul, de a lakosságnak nem volt vesztesége. Az előzeteseket 1945 április 11-én vittük ideiglenes nyitvóhelyi kórról a temetőbe s annak a jelképes hősi sírjának a jobb és baloldali temetői el. Melybe 1922-ben a világháború hősei emlékére eltemették az addig temetői munkái elhalasztott kossorukat s a hősi halottak neveit egy üvegpalackban betetve s amely hősi sír mellett évenként ki szoktunk vonulni a hősök ünnepein.

1944 december hónapja, midőn a dombovármelletti hidak szétrobbantása miatt falunkon keresztül ment az előrevonuló orosz utánpótlás, még több nehéz napot hozott, de egyik sem volt olyan rettenetes, mint amidőn karácsony hajnalán 16 férfinak s 42 asszonynak, lányok Sára kellett menni munkaszolgálatra s annan egyes Pécásra, ahonnan január 11-13-án öt asszony visszajött, míg a többi kivitték oroszországba munkaszolgálatra.

ő év éjjelén osikorgó hidegben éretük remegő hozzátartozóikkal utánuk mentem Pécsre, hogy megpróbáljak közbejárni érdekükben. Sajnos eredménytelenül. Közülük az első, szám szerint 11 asszony 1945 december 27-én jöttek haza. Őten meghaltak, a többiek részben ide, részben hozzátartozóikhoz Németországba szintén hazakerültek már.

Ebbe a korszakba tartozik még bele, hogy a gyülekezet érdekes II. tanítóját Harkai /Schiller/ Adolfot Kapi Béla püspök ur ugyancsak igazgatói címmel tüntette ki 1941-ben hosszú hűséges és eredményes munkájának megjutalmazására.

1939 őszén kijavítottuk a jázverés által megsérült tetőket s az új tetőrésszt elősövényvel, árokkal vétettük körül.

1944 január 16-án felavattuk a harctérrel szembe esően haza tértek által adományozott kisebb bronz csillárt, mely 832 P-be került.

5. A második világháború után.

A második világháború befejeztével jött el a községre s gyülekezetre az a kemény ítélet, melytől előre féltek azok, akik a Volksbund munkájának nemzetellenes céljait világosan látták. Megjelent a 33.000/1945.sz. P.M. rendelet a 600/1945.M.E. számú rendelet végrehajtása tárgyában a nagybirtokrendszer megszüntetéséről s a földműves nép földhöz juttatásáról. E rendelet a 19. paragrafusa a hazaárulók, a nyilas, nemzeti szocialista és egyéb fasiszta vezetők, a Volksbundtagok, háborús és népeellenes bűnösök összes ingatlanait elkobzandónak nyilvánítja.

Ezen rendelet alapján megkezdődtek az osztályokba sorozások, egyik mentesítő bizottság jött a másik után újabb és újabb utasításokkal úgyhogy senki sem tudhatta, mi lesz a végső eredmény.

Közben megérkeztek az új telepesek is. 1946 szeptemberében már 37 család volt itt Gyöngyösről, Zalából, Biharból s különböző más helyekről, egyesek a harc előtt elmenekültek házaiban, mások összetelepítve szőlőkossággal, így napról napra tarthatatlanabb lett a helyzet. Nem segített a svábság összetelepítése sem. Így következett el 1948 május 11-e, amikor 71 családot szállítottak ki, majd május 18-a, amikor még 16 családot vittek utánuk a német orosz zónába. Itt csupán 58 család maradt, mert a többi családok már részben a front időjárása előtt, mások pedig a kitelepítés előtt önként mentek ki a német amerikai zónába.

A szomorú a kitelepítésnél az volt, hogy egyáltalán nem a bűnösséget nézték, hanem azokat vitték első sorban, akik legvérszókiasabbak voltak ellenszallottak a Volksbund propagandának s így a községnek, mint egyházuknak is legértékesebb tagjai voltak.

A helyettük jött telepesek kevés református vallású család kivételével mind rom, katolikus vallásúak, így a meggyengült gyülekezet számára nem jelentettek nyereséget.

Közben még más veszteségek is érték a megcsappant számú gyülekezetet. 1948 október 11-én hosszas betegeskedés után elhunyt hűséges igazgató-tanítója Harkai /Schiller/ G. Adolf, aki közel negyven évig viselte itt hivatalát. 1948 november 25-én váratlanul jött el Putár /Fanzler/ János igazgató kántortanító is, akit Müller Henrik kántortanító -nak gyöngyre távoztával 1948 április 11-én választott meg a gyülekezet kántortanítójává.

1948 júliusában megtörtént az iskola államosítása is s az 1950. március 9-én itt működött kéttanú államosítási bizottság úgy a földet, mint a kántori lakást is tanítói javadalomnak minősítette s így állam tulajdonba vette át.

Az egyseges, jómódu gyülekezet szegény szórványközponttá lett, mely a megváltozott viszonyok között a Nagyhajmáson megmaradt 21, az előbb tiszta katolikus Mucsiba telepedett 12 családot és a lengyeli gazdasági gimnázium növendékeivel együtt az ottani pár evangélikust is gondozza. Isten kezében van a sorsunk. Ha sok minden emberi bűn segített is hozzá, mégis tőle jött ez a megpróbáltatás s nem azért jött, hogy elveszítsen, hanem hogy megerősítsen hitünkben. Ő mutatja meg az utat a kibontakozásra.

Mekényes, 1950 június 15.

Börki János
lelkész.